

Προβλήματα και ανησυχίες των χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών και των γονέων τους

Δημήτριος Γ. Τζανετής, Εκπαιδευτικός Π.Ε., Αν. Προϊστάμενος του Κ.Δ.Α.Υ. Θεσπρωτίας.

«Εξαιτίας των δικών τους ασυνήθιστων ικανοτήτων, αυτά τα παιδιά και οι νέοι θα συνεχίσουν να διαμορφώνουν το μέλλον μας»

Jack Stewart

Εισαγωγή

Υπάρχουν διαπιστώσεις που αντικρούουν το μύθο πως τα χαρισματικά παιδιά όχι μόνο δεν έχουν προβλήματα αλλά και ότι μπορούν να τα καταφέρουν από μόνα τους. Υπάρχουν επίσης μαρτυρίες ότι πολλά διαπρεπή πρόσωπα και τα χαρίσματά τους θα είχαν χαθεί χωρίς την υποστηρικτική παρέμβαση κάποιου ενδιαφερόμενου συμβούλου[...] Η αποτυχία στη βοήθεια των χαρισματικών παιδιών να αναπτύξουν όλο το δυναμικό τους είναι μια προσωπική και κοινωνική τραγωδία (Stewart, 1986). Τα ταλέντα πρέπει να προφυλάσσονται και να φροντίζονται. Χρέος των γονέων, των εκπαιδευτικών, της πολιτείας και της κοινωνίας είναι να αναγνωρίζουν, να αποδέχονται, να παραδέχονται, να διευκολύνουν, να ενθαρρύνουν και να καλλιεργούν αυτές τις εξαιρετικές ικανότητες. Συνεχείς μελέτες δείχνουν ότι τα παιδιά αυτά έχουν προβλήματα για τα οποία πρέπει να βοηθηθούν. Ένα χαρισματικό παιδί, όπως κάθε άλλο, μπορεί να βουλιάξει στο βάλτο της αποτυχίας, της ματαιώσης και της αδικίας. Μπορεί να μείνει χωρίς πηδάλιο, ανήσυχο, χωρίς πληρότητα, με τα σπουδαία του χαρίσματα χαμένα για την κοινωνία Weiner (1981), στο Stewart (1986).

Αν δε λαμβάνονται τα κατάλληλα εκπαιδευτικά μέτρα από την οικογένεια, το σχολικό και το κοινωνικό περιβάλλον, τα χαρισματικά και ταλαντούχα παιδιά μπορεί να αντιδρούν αρνητικά δημιουργώντας προβλήματα ή μπορεί να κυριευθούν από αγωνία, σύγχυση, αμηχανία, εκνευρισμό ή απογοήτευση. Οι γονείς χρειάζονται να κατανοήσουν τη χαρισματικότητα και να καθοδηγηθούν στο πώς να την αντιμετωπίσουν. Ο δάσκαλος, εκτός των άλλων υποχρεώσεων του, θα πρέπει να προσφέρει συμβουλευτική στήριξη και βοήθεια όχι μόνο στους προικισμένους μαθητές αλλά και στους γονείς τους. Για να είναι αποτελεσματικός στην προσπάθειά του αυτή θα πρέπει εκτός των άλλων να γνωρίζει και να κατανοεί τα προβλήματα και τις ανησυχίες των παιδιών αυτών και των γονέων τους.

1. Προβλήματα και ανησυχίες χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών.

Το οικογενειακό και το σχολικό περιβάλλον φαίνεται ότι παίζουν καθοριστικό ρόλο στην καλλιέργεια και την ανάπτυξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών αυτών των παιδιών και έχουν σοβαρή επίδραση στη γνωστική κοινωνική και συναισθηματική συμπεριφορά τους.

Το πώς νιώθουν τα χαρισματικά παιδιά σε συναισθηματικό επίπεδο δε συμβαδίζει πάντα με τις πνευματικές τους ικανότητες. Ευφύστερος δε σημαίνει απαραίτητα ευτυχέστερος, υγιέστερος, πιο πετυχημένος, κοινωνικά αποδεκτός ή πιο σίγουρος. Ούτε ευφύστερος απαραίτητα σημαίνει μανιώδης, δύσκολος, υπερβολικά ευαίσθητος ή νευρωτικός [...] Αν και τα χαρισματικά παιδιά δεν έχουν κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, οπωσδήποτε έχουν κοινά προβλήματα. Όπως τα μέλη κάθε υποομάδας, έτσι και τα παιδιά αυτά ενδέχεται να νιώθουν ανασφάλεια, επειδή διαφέρουν από το πλήθος. Οι έφηβοι και οι προέφηβοι θέλουν απεγνωσμένα να είναι όπως οι άλλοι και κάθε διαφορά είτε θετική είτε αρνητική είναι αιτία άγχους. Ορισμένες φορές είναι πολύ διαφορετικά: Μπορεί να νιώθουν απομονωμένα,

αποξενωμένα και κατά συνέπεια «περίεργα». Όπως αναφέρουν οι εκπαιδευτικοί, έχουν μερικές φορές προβλήματα στην επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους και υπάρχει ένα αίσθημα απομόνωσης που αυξάνεται καθώς περνούν τα χρόνια, εκτός εάν γίνουν κάποιες παρεμβάσεις. Η εκπαιδευτική κοινότητα έχει παραβλέψει συχνά τα συναισθηματικά προβλήματα των χαρισματικών παιδιών για τους ίδιους λόγους που έχουμε παραβλέψει τις πνευματικές τους ανάγκες. Ίσως επειδή έχουμε πολλά άλλα παιδιά με χειρότερα προβλήματα. Ίσως γιατί πιστεύουμε ότι τα «τα έξυπνα παιδιά δε χρειάζονται τη βοήθειά μας» (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2004).

Ένα συχνό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα προικισμένα παιδιά στο σχολείο αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις τους με τους συμμαθητές και το δάσκαλο Fontana(1986/1996), στη Δαβαζόγλου-Σιμοπούλου (1999). Ο τρόπος που προβάλλουν τις ικανότητες τους καθορίζει την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία. Ένα παιδί που προκαλεί το δάσκαλο και περιφρονεί τους συμμαθητές του δε γίνεται εύκολα αποδεκτό. Το προικισμένο παιδί συχνά φαίνεται να αμφισβητεί, να εναντιώνεται ή να ανταγωνίζεται το δάσκαλο του. Στην πραγματικότητα κινείται από την πεποίθηση του ότι γνωρίζει καλύτερα από το δάσκαλο και όχι για να τον εκνευρίσει, να τον περιγελάσει ή να τον εκθέσει. Εάν ο δάσκαλος δεν απαντήσει ή δεν ανταποκριθεί στις προκλήσεις του προικισμένου μαθητή, τότε του επιτρέπει να πιστεύει ότι έχει δίκιο και αυτός άδικος. Εάν όντως ο μαθητής έχει δίκιο, ο δάσκαλος πρέπει, όχι μόνο να το δεχτεί αλλά και να το επισημάνει. Είναι καλύτερα να αναγνωρίσει τις ικανότητες του παιδιού και να δεχτεί τη συμπεριφορά του, σαν μια φυσική ανάγκη αυτοεπιβεβαίωσης, παρά να το τιμωρήσει και να καταστείλει την αυθόρμητη ή σκόπιμη εκδήλωση της εξυπνάδας του. Αυτός ο τρόπος θα βοηθήσει το παιδί να αποκτήσει ενδιαφέροντα και να αυξήσει τη συμμετοχή του στις δραστηριότητες της τάξης. Απαιτεί όμως αυτοέλεγχο και άλλες ικανότητες που συνδέονται με την προσωπικότητα του δασκάλου[...] Λόγω του ότι τα χαρισματικά παιδιά συχνά έχουν μια ικανότητα να αντέχουν και να επιβιώνουν, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς συχνά αγνοούν τις εκκλήσεις τους για κατανόηση και υποστήριξη. Ενδέχεται να παρουσιάσουν, όπως και άλλες ομάδες μαθητών, σχολική υποεπίδοση ή μαθησιακές δυσκολίες σε επί μέρους γνωστικά αντικείμενα, συναισθηματικές αναστολές ή εκκεντρική συμπεριφορά που εμποδίζει την προσαρμογή τους στο σχολείο και υπόκεινται κι αυτά, όπως όλα τα παιδιά, σε συναισθηματικές πιέσεις, σε σύγχυση και αμηχανία για τις ικανότητές τους. Αν και συνήθως προκαλούν συναισθήματα θαυμασμού, πολλές φορές χρειάζονται και συμπάθεια, γιατί αφιερώνουν πολύ χρόνο σε πνευματική εργασία και ελάχιστο σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες, στερούνται ώρες ύπνου για να επιτύχουν υψηλές επιδόσεις, ανησυχούν και αποθαρρύνονται από το φόβο της αποτυχίας Το «μειονέκτημα της ικανότητας» και ο «προικισμένος απροσάρμοστος» δεν είναι μύθος αλλά πραγματικότητα, γιατί η ταχύτητα και η ενεργητικότητα συχνά δημιουργούν προβλήματα Υπάρχει πάντως η πεποίθηση, ότι η υψηλή ικανότητά τους δε συνδέεται με φυσικά, κοινωνικά ή ψυχολογικά προβλήματα. Τα προικισμένα παιδιά, στην πλειοψηφία τους, είναι ικανά σ' όλους τους τομείς και είναι άτομα με υγεία, κοινωνικότητα, ζωντάνια και υπευθυνότητα (Δαβαζόγλου-Σιμοπούλου, 1999).

Μερικές φορές το χαρισματικό παιδί τυγχάνει εύνοιας σε σχέση με τα αδέρφια του γιατί μπορεί να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης για γονεϊκή δόξα, και τα λιγότερο χαρισματικά αδέρφια του παραμελούνται. Λιγότερο συχνά μπορεί να παραμεληθεί γιατί οι γονείς πιστεύουν ότι μπορεί να προσέχει τον εαυτό του και ως εκ τούτου έχει λιγότερη ανάγκη από τους άλλους (Stewart, 1986).

Στην περίπτωση των ευφυών παιδιών με αναπηρίες, η αλληλεπίδραση των χαρακτηριστικών της ευφυΐας και της αναπηρίας προκαλεί έντονες αντιθέσεις οι οποίες καταγράφονται τόσο στην προσωπικότητα όσο και στην κοινωνική συμπεριφορά αυτών των ατόμων [...] Η συνύπαρξη των φαινομένων «αναπηρία» και «ευφυΐα» προσδίδει στα παιδιά αυτά ένα αίσθημα περιθωριοποίησης και κοινωνικής απομόνωσης. Έχουν επίσης

ιδιαίτερο άγχος στην διεκπεραίωση εργασιών γιατί αφενός λόγω της ευφυΐας τους χαρακτηρίζονται από τελειομανία και αφετέρου, λόγω της αναπηρίας τους αναγνωρίζουν τις χαμηλές επιδόσεις τους. Επιπλέον ενώ η ευφυΐα τα ωθεί να θέτουν υψηλούς στόχους, η αναπηρία δεν τους επιτρέπει αντίστοιχα «υψηλές» αναμενόμενες προσδοκίες με αποτέλεσμα να βιώνουν εσωτερικές συγκρούσεις. Επειδή δεν είναι εύκολο για τα παιδιά αυτά να έχουν συναναστροφές με άλλους ευφυείς συμμαθητές και καθώς εξαιτίας της αναπηρίας τους έχουν λίγους (κυρίως ανάπηρους) φίλους, οδηγούνται σε κοινωνική απομόνωση. Η ευφυΐα συμβάλλει στο να έχουν αυξημένες επιθυμίες για αυτονομία και αυτοδιαχείριση, επιθυμίες που λόγω της αναπηρίας δεν πραγματώνονται, με αποτέλεσμα να καλούνται να επιλύσουν καθημερινά προβλήματα δημιουργικότητας. Επίσης, καθώς εξαιτίας της ευφυΐας παρουσιάζουν υψηλό βαθμό ευαισθησίας, ενώ ταυτόχρονα λόγω της αναπηρίας διακατέχονται από συνεχή αυτοκριτική, καταλήγουν σε κρίσεις ταυτότητας και αυτοπροσδιορισμού (Σούλης, 2004).

2. Προβλήματα και ανησυχίες γονέων που έχουν χαρισματικά και ταλαντούχα παιδιά

Τα χαρισματικά παιδιά στην πραγματικότητα μπορεί να δημιουργούν πολλά προβλήματα στους γονείς τους.

Συχνά εμφανίζεται σ' αυτούς ένα αυξανόμενο στρες όταν προσπαθούν να αποδεχτούν το μοναδικό σύστημα αξιών του δημιουργικού παιδιού, να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα πειθαρχίας στο σχολείο εξαιτίας της πλήξης που νιώθει και να το αφήσουν να καταστρώσει το μέλλον του Coleman (1982), στο Stewart (1986). Επίσης έχουν ένα περισσότερο σύνθετο στόχο, γιατί έχουν να χειρισθούν τη χαρισματικότητα καθώς και τη φυσική παιδικότητα των απογόνων τους Cornell (1984), στη Rash (1998). Σε μια τηλεοπτική εκπομπή εμφανιζόταν ένα χαρισματικό παιδί να δουλεύει μόνο του στον Η/Υ με πολύ προχωρημένα μαθηματικά και συγχρόνως κρατούσε το αγαπημένο του αρκουδάκι. Γνωστικά επιδείκνυε τεράστιες προόδους ενώ συναισθηματικά ήταν μόλις 6 ετών Riley (1999). Εδώ παρατηρούμε την ασύγχρονη ανάπτυξη, κατά την οποία τα χαρισματικά παιδιά αναπτύσσονται γνωστικά σε ένα γρηγορότερο ρυθμό απ' ότι αναπτύσσονται φυσικά και συναισθηματικά. Αυτή η έλλειψη συγχρονισμού μπορεί να τα καταστήσει πιο ευδιάκριτα μες στην ομάδα των συνομηλίκων. Όσο πιο έξυπνο το παιδί, τόσο μεγαλύτερη η έλλειψη συγχρονισμού και τόσο πιο αξιοπρόσεχτες οι διαφορές. Αυτές οι προφανείς διαφορές φοβίζουν τους γονείς ότι το παιδί θα απορριφθεί τους συνομήλικούς του Silverman (1992) στη Stephens(1999).

Τα χαρισματικά παιδιά δημιουργούν διαφορετικά προβλήματα και προκλήσεις στους γονείς τους σε σχέση με τα άλλα παιδιά Colangelo & Dettman (1983), στο Stewart (1986). Οι εκπαιδευτικοί συχνά δεν είναι ενημερωμένοι γι' αυτό το ενδεχόμενο και δεν παρέχουν στους γονείς ειδικές κατευθύνσεις για να διαχειριστούν καλά τα προβλήματα. Οι γονείς, γενικά, είναι σε σύγχυση γύρω από τα παιδιά τους επειδή είναι απροετοίμαστοι να αναθρέψουν ένα «ειδικό» παιδί λόγω του ότι έχουν ανεπαρκή γνώση για τη φύση της χαρισματικότητας και της δημιουργικότητας.

Ένα άλλο πρόβλημα των γονέων είναι, ότι θα πρέπει να αγωνίζονται συνεχώς για υπηρεσίες γιατί η επικρατούσα άποψη είναι ότι τα παιδιά τους είναι ήδη ευλογημένα με μοναδικές ικανότητες «Γιατί λοιπόν να παρασχεθούν σ' αυτά τα παιδιά ειδικές υπηρεσίες όταν πολλοί άλλοι νεαροί χρειάζονται ειδική βοήθεια για να επιβιώσουν;» Επίσης μπορεί να χρειάζονται βοήθεια και υποστήριξη για να αναπτύξουν μια ποιοτική σχέση με τα παιδιά τους. Αυτοί οι γονείς μπορεί να πάνε σ' ένα από τα δύο άκρα. Το ένα άκρο είναι να κάνουν την εξέλιξη του παιδιού το επίκεντρο όλων των δραστηριοτήτων της οικογένειας αγνοώντας τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των υπολοίπων μελών. Το άλλο άκρο είναι να αγνοούν ή συχνά να δυσανασχετούν με τις μοναδικές ανάγκες του. Οι περισσότεροι γονείς θέλουν ό,τι είναι καλύτερο για τα παιδιά τους, αλλά οι γονείς των χαρισματικών παιδιών μπορεί να

αισθάνονται μια πολύ μεγάλη πίεση για να παρέχουν στα παιδιά τους εμπειρίες-κίνητρα. Έτσι αυτοί οι γονείς, όπως όλοι οι γονείς που έχουν παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, χρειάζονται υποστήριξη και οδηγίες ώστε να χαράξουν μια ρεαλιστική πορεία δραστηριοτήτων και υπηρεσιών, που θα είναι αποδεκτές από όλα τα μέλη της οικογένειας Bailey & Winton στις Haring & McCormick (1986).

Όσον αφορά τους οικογενειακούς ρόλους, το να έχεις ένα χαρισματικό παιδί μπορεί να επηρεάσει τις σχέσεις μες στην οικογένεια. Η σχέση γονέα-παιδιού, η συζυγική σχέση και οι σχέσεις μεταξύ αδερφών μπορούν να επηρεαστούν και αρνητικά και θετικά[...] Για παράδειγμα, οι γονείς μπορεί να μην αποδέχονται το γεγονός ότι το παιδί τους είναι χαρισματικό ή αντιθέτως να αισθάνονται υπερήφανοι για το παιδί τους. Μπορεί να προκύψουν και προβλήματα στη συζυγική σχέση εξαιτίας διαφωνιών τους σε σχέση με τις ανάγκες και τις ικανότητες του παιδιού τους αν και έχει βρεθεί ότι τα χαρισματικά παιδιά προέρχονται χαρακτηριστικά από σταθερές οικογένειες. Τα μη χαρισματικά παιδιά μπορεί να αισθάνονται παραμελημένα ή ανίκανα να φτάσουν ή να ξεπεράσουν τις ικανότητες και τις επιδόσεις των προικισμένων αδελφών τους [...] Οι γονείς έχουν ανησυχίες γύρω από τις οικογενειακές προσαρμογές. Πολλές φορές οι ρόλοι των γονέων και του παιδιού εμπλέκονται. Οι γονείς μπορεί να έχουν δυσκολία στο να αποφασίσουν με ποιον τρόπο θα φερθούν στο γιό ή την κόρη τους. Να του φερθούν σαν παιδί ή σαν ενήλικο[...] Επίσης ζητήματα της γειτονιάς και της κοινότητας μπορεί να τους προξενήσουν ανησυχίες [...] Τα ελιτίστικα στερεότυπα για τους ταλαντούχους μαθητές που συχνά έχει η κοινωνία, τους καθιστούν απρόθυμους να συζητήσουν τη μοναδικότητα του παιδιού τους με άλλους, με συνέπεια τα συναισθήματα της απομόνωσης Keirouz (1990), στη Stephens(1999). Συχνά ανησυχούν εάν το σχολείο παρέχει την κατάλληλη εκπαίδευση για το παιδί τους και είναι αβέβαιοι για το δικό τους ρόλο στο σχολείο. Δυστυχώς, πολλές από αυτές τις εκπαιδευτικές ανησυχίες επικυρώνονται όταν αντιμετωπίζουν εμπόδια όπως απουσία ειδικών προγραμμάτων Kirk & Gallagher (1989), στη Stephens(1999).

Εκτός από όσα αναφέραμε γενικά οι γονείς έχουν απορίες για το ποιο είναι το κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον και αβεβαιότητες για το μέλλον των χαρισματικών παιδιών τους. Για τα προβλήματα, τις ανησυχίες και τις απορίες τους οι περισσότεροι γονείς χρειάζονται και ζητούν βοήθεια και απαντήσεις κυρίως από το δάσκαλο του παιδιού τους. Μέσα από τη συμβουλευτική σχέση με το δάσκαλο οι γονείς θα καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και να γίνουν πιο λειτουργικοί ως άτομα ώστε, και τα παιδιά τους να βοηθήσουν, και την εύρυθμη λειτουργία της οικογένειας να πετύχουν. Συχνά προστρέχουν και για βοήθεια σε άλλους γονείς που βιώνουν αντίστοιχες καταστάσεις και η υποστήριξη που δέχονται τότε, είναι πολλές φορές πολύτιμη. Επίσης πολύτιμη είναι και η κατάρτιση των γονέων για την οποία θα πρέπει να φροντίσει η πολιτεία.

Πολύ σημαντική τέλος, είναι η ανάγκη των γονέων για πληροφόρηση σχετικά με τα νέα επιστημονικά δεδομένα για τη φύση της χαρισματικότητας, την πρόωπη αναγνώριση και την αντιμετώπισή της, τη διεθνή πραγματικότητα σε σχέση τα εκπαιδευτικά προγράμματα παρέμβασης, την παροχή υπηρεσιών από την πολιτεία καθώς και τη δράση των οικογενειών σε χώρες με πολυετή εμπειρία στην εκπαίδευση των χαρισματικών και ταλαντούχων μαθητών. Οι καλά πληροφορημένες οικογένειες είναι σε θέση εξαιτίας του ότι γνωρίζουν τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και το πολλά υποσχόμενο εάν φροντισθεί, όχι μόνο για τα ίδια τα παιδιά αλλά και για την κοινωνία, πλούσιο δυναμικό των παιδιών τους, να διεκδικούν αποτελεσματικά καλύτερο νομικό πλαίσιο και παροχή καλύτερων υποδομών και υπηρεσιών εντός ή εκτός του σχολείου.

Όπως είδαμε η φύση των προβλημάτων και των ανησυχιών και των χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών και των γονέων τους είναι πολυσύνθετη. Ο δάσκαλος εκτός από τη βοήθεια, τις συμβουλές και την πληροφόρηση που θα προσφέρει, θα πρέπει να επηρεάσει τους γονείς στο να κατευθύνουν τα παιδιά τους ώστε:

❖ Να καλλιεργούν τις ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και τα ταλέντα για να πετύχουν ατομική και κοινωνική πληρότητα αλλά να μην εγκλωβιστούν σε ένα κυνήγι της ολοένα και μεγαλύτερης επίδοσης ή της επίτευξης μη ρεαλιστικών στόχων γιατί υπάρχει ο κίνδυνος της εξάντλησης ή της ματαίωσης και της απογοήτευσης.

❖ Να χαίρονται τη χαρισματικότητα, ως ένα δώρο, αλλά να μην προσδίδουν σ' αυτή τέτοια υπεραξία με συνέπεια την αλαζονεία και την υιοθέτηση αρνητικών ελιτίστικων συμπεριφορών που ενδέχεται να τα οδηγήσουν στην ιδιοτέλεια ή την κοινωνική απομόνωση.

❖ Να ζούνε στους εντατικούς ρυθμούς που “επιβάλλει” η χαρισματικότητα και το ταλέντο αλλά να μην παρασύρονται ώστε να παραμελούν το συναισθηματικό και κοινωνικό κόσμο τους γιατί υπάρχει ο κίνδυνος της ψυχολογικής εξουθένωσης. Πέρα από την αφοσίωση στο στόχο έχουν ανάγκη και για ξεκούραση, διασκέδαση, παιχνίδι, ευχάριστα ενδιαφέροντα, κοινωνικές συναναστροφές και φίλους.

Βιβλιογραφία

- Δαβαζόγλου-Σιμοπούλου, Α. (1999). *Τα χαρισματικά παιδιά στην εκπαίδευση*.
- Σούλης, Σ. (2004). *Νοητική Υστέρηση versus Ευφυΐα* (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις).
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Τμήμα Ειδικής Αγωγής. Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (2004). «*Οδηγός για μαθητές με ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και talέντα*».
- Haring, N. G., & McCormick, L. (1986). *Exceptional children and Youth*.
- Rash, P. K. (1998). «*Meeting Parents' Needs*» *Gifted Child Today Magazine* 21, τ.5.
- Riley, T. (1999). «*The Role of Active Advocate: Creating Change for Gifted Children Throughout the World*» *Gifted Child Today Magazine* 22, τ.2.
- Stephens, K. R. (1999).«*Parents of the Gifted and Talented: The Forgotten Partner*» *Gifted Child Today Magazine* 22, τ.5.
- Stewart, J. C. (1986). *Counseling Parents of Exceptional Children*.